

Ellen Key.

Enna ja laps.

Eestistanud P. KOLTS.

„Teaduse“ kirjastus
Tallinnas — 1908 —

— — W. Ehrenpreis'i trükk Tallinnas. — —
— — Harju ja RÜÜtli uul. nurgal № 11. — —

3555

A 5383.

Rui mõne planedi kõrgekulturalised elanikud meie maapealse elukorra järele walwaksiwad, siis peaksiwad nad õige suure hulga nähtuste üle imestust tundma. Iseäranis aga paneks neid see järsk wastolu imestama, mis igal pool elus sõna ja tõsise elu wahel walitseb. See wastolu tuleks omakord kõige järjumalt ja terawamalt nimelt ema ja lapse wahekorras nähtawale. Rimetatud wahekord on luuletajate ja kujutuskunstnikkude poolt ülistamist leidnud, piltides, mis madonnasid kujutawad, on jeda jumaldatud. Tõsises elus aga näeme meie hoopis teist pilti.

Ühelt poolt näeme meie paljuid emasid, kes wäljaspool abielu põlgtuses ja waesuses oma lapsi sünnitawad, et pärastpoole prostitutsiooni ohwriks langeda wõi elu enesetapmisega lõpetada. Meie näeme naisterahwaid, keda häbi ja kibe puudus on sundinud oma laste tapjateks jaama wõi neid niisuguse hooletandmise alla andma, mis midagi muud ei ole, kui pikaldane tapmine *).

*) Ajakirjas „Neue Generation“ (märtsikuul 1908) näitab B. Böhmert, et imewate laste surewus nimelt Saksamaal õige suur

Teisest küljest näeme meie veel märksa juuremat hulka abielus olevaid naistöölisi, kes ise enesetele ja oma lastele juba enne sündimist wabrikutööga kahju teewad. Meil ei ole wõimalust ei emarinnaga oma lapsi toita, ei nende eest hoolitseda ega neid kaswatada, ja jellepärast ei ole mitte ime, kui seal, kus uulits lastetoa aset täidab, lapsed juba maast madalast kurjategijate kirja sattuvad.

Meie näeme ka wäikekodanlaste ja käsitööliste ringkonnas juure hulga emasid, kes majapidamise koorma all ja laste rohke tagajärjel aega leiawad küll lapsi sünnitada ja hädalt-waewalt kehalikult juureks kaswatada, kuna neil tõsijeks laste kasvatamiseks väga vähe aega järele jääb.

Meie näeme, lõpeks, kõrgemate jeltskonna-kih-tide emasid, kes jol põhjusel, et kohused ringkonna wastu neile waba aega üle ei jäta, weel vähem oma laste heaks teewad; näeme emasid, kelledele, ilma et emad ise seda aimaksiwad, kodus isik leidub, kes oma sadistliki*) kalduwusi laste kallal rahustab; leidub emasid — muidugi ka isasid — kes jeeläbi, et neil tõsistest kohustest oma laste wastu aimugi pole, lapsi enesetapmisele awatelewad wõi neid liia hellitamisega elule kõlbmataks teewad, sest jeda laadi emadel puudub kaswatuse asjus hingeliste ja

on, ja just neis Saksamaa kohtades, kus kõloluje peale kõige waljemalt rõhku pandakse ja kus seepärast siis — nagu Rootsis ja Norra-
rasti — wäljaspool abielu sündinud laste surewuse asjus warjatud lastetapmisest juttu wõib teha. Täienduseks tuletan siin ühe Rootsi wangikoja-õpetaja sõnu meelde, et tõsised lapsetapjad naisterahwad õige tihti häda sunnil, mõnikord ka armastuse nõudel, et nimelt last wiletajest peasta, tapjaks on jaanud ja et seejuga sed kurjategijad kõige kaunimeelsemate wangis-istujate liiki langewad.

*) Sadismuseks kutjutakse niijugust juguelulist tungi, mis ohwri loomuwastase piinamiserdemuga käsitäes käib. Dõltija.

üsna tihti ka kehaliste nõuete kohta kõige vähemgi arusaamine.

Nõnda jääb siis peale kõigi nende karakteriliste fihtide ainult väikene osa naisterahwaid järele, kes tõsised emad tahawad olla ja igatahes, kas tingimised kohased wõi mitte, tõsised emad ka wõiwad olla. Aga ka neil emadel puudub, nagu eespool tähendatud emadelgi, vähemgi autoriteetline mõju ijade kõrwal. Minult wallalised emad seisawad jelles asjas eraldi. Ija wõib laste jaatust igas eluküsimuses, niihästi kaswatuise kui ka kooli asjus, otsustada. Ema ei saa oma soowisid mitte läbi wiia, ei saa lapsi ija halwa ümberkäimise eest mitte kaitsta, kuna aga ijale wõimalus jääb ema halwa ümberkäimise korral laste eest, nagu kord ja kohus, wälja astuda.

Naistööliised peawad oma lapsi tihti juba maast madalast tööle sundima, mis laste kehaliise ja waimliise kaswu peale häwitawalt mõjub. Reiskmiste ja kõrgemate fihtide naisterahwad peawad tahes wõi tahtmata oma lapsed niijugusesse kooli andma, mis tihti väga kahjulikult nende kehaliise ja waimliise edenemise peale mõjub. Siin segatakse neid teatawaks taignaseguks kokku, millest riit siis endale kodanikka küpsatab.

Siljemine peawad juba kõik emad — kas nad jeda tahawad wõi ei — oma poegi sõjawäe-teenistusesse andma, kus isegi rahu ajal tuhanded waimliselt ja kehaliselt raskete ära wintsutatakse. Kui aga kord jõda lahti läheb, siis teawad emad, kes oma ihu ja hinge jõud oma poegadele andnud, kui väga tõenäoline see on, et nende pojad seal tükkideks kistakse wõi wigasteks tehtakse. Ja kui

tihti ei peeta seesuguseid sõdasiid pealegi mitte ijamaa aateliste kasude pärast, waid pojad toodakse lihtjalt walitsejajooksse puutuwatele, kapitalistlistele, sõjawäelistele ja diplomatistele jekeldustele ohwriks! Heale-õiguseta olles, peawad emad sellega leppima, et isad fergemeelsjet politikat ajawad, mis mõne tunni jooksul kõik hulkade naisterahwaste töö ja waewa ära häwitab!

Ühe sõnaga: ka need emad, kes iseenesest täieste oma ülesande kõrgusel seisawad, on abielus mitte-mõistliku ja kõlwatu isa wastu wõitlemiseks väga tihti hoopis ilma seadusliste ning kodanliste õigusteta ja wõimetud.

Õjegi sel korral, kui ema ise oma laste ülewalpidamise eest muretsema peab, sest et isa seda teha ei taha wõi ei suuda, on ema ikkagi oma mehe eestkostmise all ja peab ametikohtadele ühes wõi teises asjas tema lubatähe ette näitama. Paljudest teistest wõimalustest, kus mees, kui perekonna pea, ema seisukorda raskendada wõib, ei maksa rääkidagi. Ja kui abielu-paar lahutatakse, kui tihti ei tule siis ette, et ilmsüüita emal tema lapsed wägimallaga käest ära kistakse!

Niisugune on see kõige püham wahetord — wahetord ema ja lapse wahel — tema tõjises walgustuses. Sellepärast ei wõi ükski naisterahwa õigus nii tungiwalt elusjepeafemist nõuda, kui ema õigus, mis praegusele naisterahwa seisukorrale abielus lõpu teeks. Just nimelt waba armastuse wastased peaksiwad eelwõitlejatena uue abielu-seaduse kasuks, mis mehe ja naise wahetorda korraldaks, kõige usinamaste tööle ajuma. Sest ainult

sel teel wõiks nähtust, et naisterahwad ikka enam ja enam abielust eemale hoiawad, ära hoida.

* * *

Et praegust ema seisukorda Saksamaal walgustada, ei pruugi uusi tõendusid tuua. Just nimelt siin on juba terve rea aastate wältusel kõik need ema ja lapse kohta käiwad küsimused arutu hulgas kirjatöödes igakülget walgustust leidnud. Nii mõndagi on aja jooksul tõepoolest ka weidi paranenud. Siiski on teoks tehtud parandused osalt puudulikud, osalt ei wõi neid mitte otsustarhetohtasteks tunnistada.

Iga arusaaja inimene peab tunnistama, et praeguse aja kultural tahe raske küsimuse wahel walida jääb: kas inimesesoo järjekindla kidunemise ehk degeneratsiooni läbi edenemise teel tagurpidi minna wõi ema ja lapse wahetorra pühamaid nõudeid tegelikult elusse wiia. Täitsa uus põhjusseadus peab selle wahetorra ja seeläbi ka isa ja lapse wahetorra põhjalikult ümber looma. Meie peame tunnistama, et wastastifune wahetord lastewanemate ja laste wahel mitte nende era-asi ei ole, millest igale üksikule isikule õnne- wõi õnnetusewõimalused järgnewad, waid meie peame selle poole püüdma, et järeletulewa põlwe eest hoolitsemine jeltskonna peamureks saaks. Uusi lastewanemaid peab juba lapsest jaa-did nende tulewaste wanemakohuste jaoks ette wal-mistama; neile peab selle ülesande täitmiseks koguni uus wastutusetunne sisse istutatama.

Paljud arwawad, et wanemate wastutuselt laste kohta juttugi ei wõi olla, kui ühtlasi ka nõndanimetatud „waba armastuse“ wastu üles ei astuta. Wana

kõlbluse poolehoidjad ei taha siin sellest aru saada, et waba armastus wäga mitmesse liiki langeb.

On ju täitsa õige, et praegune noorjugu tih- tigi waba armastusega tegemist teeb, ja üsna sage- daste sünnib see kergemeelsel wiisil. Aga kerge- meelsus ei ole siin mitte ainjaks põhjuseks; jeda tunnistawad meile igapäewased elunähtused.

Tihsti on juba üffi aineline seisukord süüdi, kui noored inimesed eneste nooruse-armastuse aja- järgus abielusje-astumise mõtted kõrwale peawad heitma.*) Teist waba armastuse põhjust tuleb selles otsida, et just tõsine noorjugu, kes kõlbluseõpetusele teed tasandab ja kes uusi kõlblusewäärtusi loob, mitte enam abielu armastuse-etiika tähtsamaks osaks ei wõi tunnistada. See noorjugu teab, et see mitte õige ei ole, nagu peaks tõsine armastusline wahetord tingimata ka abielusje-astumiseks põhjust andma. Tema teab, et abielu ta praegusel kujul kütteks wõib muu- tuda, millest ta end enam iialgi wabastada ei suuda. Seepärast walib ta waba armastuse, sest et ta waba abielu osaliseks ei suuda saada. Tihsti toob see waba armastus ka waba abielu kaasa, ni- melt selles mõttes, et tal ainult ametlik abielu-worm puudub. Weel sagedamine heidawad armastajad abielusje, kui neil lapsed on. Teistel juhtumistel lähewad nad lahku, nagu jeda ka abielu-rahwa juu- res sünnib.

*) Ühel juhtumisel on neil õigus, kes arwawad, et wõimalist oleks ka ennem abielusje astuda, kui meie noorjugu lõbude ja uhkuse- ajamise peale wähem rõhku paneks; kuid üheksas juhtumises kümne hulgaft panewad noortele inimestele nende kallistajad sugulased ja head sõbrad uhkusenõuded ette! Noored inimesed peawad siis kas aastatekaupa ootama wõi — oma wane- mate wastuseisumise peale waatamata — wägisi abielusje astuma, lahku minema wõi salajasse armuühendusesse astuma.

Selle koftuelamise tagajärjel jündinud lapsed on jagedaste anderikkad, aga jagedaste ka mitte just tublid, sest et armastus weel mitte loomusunni kindlust ei ole omandanud, mis jugu saamiseks kõige kohasemad tingimised loob. Oma juguelu-patu mõistetega pani juba ristiusk rahwad juguelu-küsimustes kahtlemasje, kindlujeta olekusje, märksa kahtlemamasje olekusje, kui need rahwad enne ristiuskusje pööramist oliwad ja puhtatundelisest armastusest sõna praeguses, jügamas mõttes ka weel midagi ei teadnud. Terwe rida aastaid elawad kõik need kui ka kõik teised juguelu-küsimused elawas käärimises ja liikumises. Sest mitte ükski inimene ise ja nende saatused, ei, ka nende mõtted tormawad, „otsekui wesi kaljult kaljule kukkudes, otseteed teadmata jügamusesse alla.“

Mis jellest kõigest wälja areneb, jeda ei wõi keegi ette ära näha. Selle peale waatamata leiama enesel siiski niipalju julgust olewat, et ütelda: naisterahwaste nõndanimetatud uus kõlwatus — tung emaks jaada, kuigi ilma abieluta — on isenejest naisterahwa loomusunni terwenemise tundemärk. Aga niisama nagu ma kõlblije ja mitte kõlblije emaks-jaamise wahel abielus wahet teen, niisama wõib muidugi ka wäljaspool abielu emaks-jaamine mitte kõlbline kui ka kõlbline olla. Nagu abielus naisterahwaid leidub, kes lasteta armastuse järele ihkawad ja wäga õnnatud on, kui laps sünnib; nagu naisterahwaid leidub, kes abielus olles kidunewaid (degenereeriwaid) lapsi sünnitawad wõi jälle nii palju lapsi ilmale toowad, et nad neid teholiselt ega waimliselt nagu ford ja kohus üles kaswatada ei

juuda, — niisama on, teisest küljest, ka väljaspool abielu palju naisterahwaid leida, kes emadeks jaamad, ilma et nad seda soovikšiwad wõi üleüldse tohikšiwad. Emaks-jaamise tungist rääkides ei mõtle ma mitte neid naisterahwaid, kes juhtumisi emadeks jaamad. Mina mõtlen siin alles noore naistöölaliste-põlwe peale, kes mitte üksi isikliste wõimete täielise wäljaarenemise poole ei püüa, oma teguwõimule ainult eesmärki ei otsi, waid ka täielise inimese-elu järgi igatsewad.

Zuba ennem olen ma tihtigi sellest kõnelenud, et elu kõige paremine armastuse peale rajatud abielus edeneda wõib; niisama olen ma ka seda küllalt toonitanud, et õnnelik abielu kõigist wõimalusest, milledes lapsed üleüldse üles kaswada wõiwad, kõige kohasem on. Kuid mõned neist naisterahwastest peawad waba armastust ikkagi paremaks kui abielu, mis oma praegusel kujul neile wabadust mitte ei anna. Me wõime ka weel teisi tõsi armastuse wõimelisi naisterahwaid leida, kelledele aga abielu teatud põhjustel kättesaamataks jääb.

Kõigis neis juhtumistes, milledele weel palju teisi juurde wõiks lisada, wõib emaks-jaamise tung naisterahwas nii rohkestes arenenud olla, et naisterahwas, kõike oma wastutust küllalt hästi tundes, kõik waba ühenduse tagajärjed wabatahtlikult ja täie teadwusega oma kanda wõtab. See tung ei ole aga mitte naisterahwa liia tundluse halb tagajärg wõi haiglaste tunnete wili, nagu wanema kõlbluse-õpetuse kaitšjad arwawad. Oma juurtega peitub ta uues kõlbluse-õpetuses, mis praegust jeltskondlist korda rahwale hukkawaks tunnistab, sest et ta miljonid terweid noori inimesi takis-

tab lastewanemateks jaamast. Wanem kõlbluise-õpetus ei waata mitte jõugugi laste omaduste peale; tema on rahul, kui nad aga abielus sünnitatud on. Uus kõlbluise-õpetus loeb seesõugust waadet hulluseks. Ja kui nimetatud wanema morali õpetus noori inimesi, kes armastuse ja wanematundmuste järele tungi tunnawad, endi jõudusid teistes elu tegewuseharudes tarwitama kutsub, siis loeb uus kõlbluise-õpetus seda waadet kergemeeliseks. Et elada ja edasi jõuda, selleks läheb igal rahwal uue inimesepõlwe loomiseks kõige pealt noori, tublid ja terveid lastewanemaid tarwis. Sõegi siis, kui lapsed wäljaspool abielu sünniwad, on seesõugune elanikkude kasw ikkagi soowitawam ja kasulikum, kui noorte inimeste tagasihoidmine, muidugi ikka sel tingimisel, et lapsed oma loomupoolest ja kaswatamise waral kasulikkudeks rahwalikmeteks wõrjusiwad. Sõestama peab, kudas needjamad inimesed, kes rahulise südamega sõja peale waatawad, mis sajatuhandatel lastel isad ära riisub, ja kes wast ise teda sünnitawad, jelsamal ajal mõtte juures, et wabas armastuses teatud oja lapsi ilma isadeta üles kaswama peab, määratumat põlgtust wõiwad tunda. Sellest näitusest selgub, kui juurel määril kõbliline inimene ikkagi kõmbeorja meelde tuletab.

Wanema kõlbluise õpetajad kõnelewad wõsimate wäljaspool abielu sünninud laste kannatamistest ja tõendawad, et halastamata tegu on neile niisõugusid hingelisi piinasid walmistada. Aga just jee wana moralliline waade oma kalkide kõbliliste alustega teebki wäljaspool abielu sünninud lapsed õieti õnnetuks, ja sellest õnnetust seijukorrast armas-

tavad wana morali õpetajad ikka ja ikka jälle rääkida, kui wäljaspool abielu emaks-saamine jutu alla tuleb! Uus kõlbluse-õpetus püüab aina jeda plekki ära pesta ja selle eest seista, et wahetegemine abielus ja wäljaspool abielu sündinud laste wahel ära kaoks. Hurtsikuist kuni paleeni püüab ta kõblusepiirid kätte näidata, püüab näidata, et heaste üleskaswatatud täiewäärtuslijed lapsed ka siin täiewäärtuslisteks jääwad. Endine kõblusemõiste on ristiusu ilmawaate peale rajatud, mille järgi suguline tung patuks tunnistatakse, mida ainult abielu pühendada võib. Uus kõlblus jellewastu põhjendab ewolutsionismuse ehk arenemise-õpetuse alusel; see õpetus jätab täiewäärtuslisteie inimestele õiguse rahwale terweid lapsi anda. Kui kõik kõbluslijed waated, mis ajaloo käigul ja rahwaste waheldusel tekkinud, läbi katsuda, kas võib siis kindlale otjule jõuda, et just kristlik Europa kõlblus ainjad õiged suguelu alused üles on leidnud?

Et ristiusu kõbluse-õpetus sugulist tungi juurel määral kaunimale järjele on tõstnud, jeda ei saa keegi mõistlik inimene salata. Kõige pealt andis ta aateliie igatsuse leegile, mis inimestest kõrgemale tungib, rikkalikku toidust. Ristiusu eetika eesmärk oli aga loomuliji ihajid hinge tuluks alla suruda ja sellepärast loeti wõitu oma loomu üle kahtlemata kauniks ja kõrgeks asjaks. Uus suguelu-kõlblus ei seis siin ristiusu-moraliga koguni mitte terawas wastolus. Ta ei soowi sugugi mitte, nagu tema wastased ühtesoodu tõendawad, loomalikkudele ihadele inimeses täielist wabadust anda. Minult asketismust*) ei tunništa meie,

*) Asketismuseks nimetatakse niisugust elamisewiisi, mille abil sel kombel täiussele tahetakse jõuda, et inimene end meeleliste lõbude

praeguse aja inimesed, ise enesest mitte kõlblikeks nähtuseks. Asketismuses võib looduse enese poolt peale pandud suguelu-ülesande peale ka kahjulikult mõjuda, nimelt selle ülesande peale, et inimesejugu ikka-täienewa loomuliku wäljavaliku läbi oma kõrgemale arenemisele võiks jõuda. Meie kombes on selles asjas liig loomuwastasteks muutunud ja uus kõlbluse-õpetus peab nad suguelu kohta kahjulikkudeks tunnistama. Ta ei wõi end mitte lihtlabaselt nõndanimetatud kodanlike wõi jumaliku korra nõuete alla paenutada, sest et ta palju juuremat ja jumalikumat wadjadust tunneb; see on inimesesoo edasi-arenemine inimeste läbi, kes wanema-kohuste täitmiseks kõige kohasemad on.

Mis eluloomise õigusesse puutub, siis peab uus eetika selles asjas jedawõrt kindel ja järelandmata olema, nagu wana eetika abielus-olijate wastu järelandlik on. Seal aga, kus ristiusu kõlblus kõige enam lepitamata on, annab uus kõlbluse-õpetus mitmel juhtumisel wabaduse. Wäljaspool abielu seiswa ema kaitse wastu püüawad paljud seletada, et abielu ema ja last kaitseb ning lapsele isa ja emaga ühise kodu muretseb ja et just ewolutsionismuse waatekohast abielu laste pidamiseks kõige parema võimaluse annab. Uus eetika wastab selle peale, et mitte laste ülespidamine esimeseks ja põhjapanewaks küsimuseks ei pea olema, waid nende omadused.

Abielu, mis tihti — muidugi aujal teel — kõige madalamate püüete peale rajatakse; abielu,

---

eesi wabatahtlikult hoiab ja ülepea oma meelelisi tundeid — oma „liha“ juretab. Tõlkija.

nilles fidurad -- kõigiti aujal kombel muidugi — lapsi sünnitavad; abielu, kus isefestis riius olewad wanemad — täieste aujal kombel — oma lapsi ükssteise käest ära kisuwad, kus lapsed — ifkagi kõikepidi aujal teel — wanemate farmuse läbi hukka lähewad, — jeda laadi sundusline abielu ei tohi kui juguelu-kõlbluse alus, mille peale tulewaste põlwede elu rajatakse, mitte enam maksma jääda. Muidugi on wõimalik, et ka wabas armastuses wiletsaid lapsi ilmale tuleb ja kõlwatud wanemad neid piinawad ning waewawad. Kuid karakteriline on siin wana morali mõju kohta nimelt see asjalugu, et jäherduste wanemate peale, walitjewa armamise põhjal, sellepärast kaebtuist ei tõsteta, waid neid ainult sel põhjusel hukka mõistetakse, et nad oma wallalist elu mitte kiriku kaitse alla ei ole andnud. See ei ole muud kui inimese edasi-arenemiseks kohase ning tarwiliku juguelu-eeetika täieline wõltjimine. Halwad morali mõjud abielus kui ka wäljaspool abielu kaowad üksi siis, kui meie niikaugele jõuame, et kooselu kaju loomise juures armastajatel enestel otsustaw heal on. Ühtlasi peab ema, isa ja lapse wahetord hoopis uuele alusele rajatama; see alus oleks wastutus jeltskonna ees.

Selle abielu-reformi maksuwusel tuleb laste sünnitamise ja kasvatamise peale kui kõige juurema ja kõige tõsijema rahwa-asja peale waadata. Kõlblusereform aga ei too iseeneest mitte abielusidemete alalist kindlamaksukujunemist kaasa, nagu jeda küll ristiusu kõlbluse-õpetajad loodawad. Selle tarwis on ju küllalt kaunid waba armastuse wõi ka murtud abielu lapsi, küllalt palju jeadusliku abi-

elu wiletsaid lapsi ja küllalt rohkeste ka figidufeta abielusid nähtud.

Igatiis teab, et taimeriit mitte nii kaunis ei oleks, kui kõik taimed, nagu aaloe, ainult ühe korra õitsefiwad ja kohe peale selle ära jurefiwad. Mis-pärast ei taha meie mitte õigeks tunnistada, et niisamuti ka inimesteriit jeeläbi kaunimaks muutub, kui tema õied mitmekesifemad on, kui armastus ühe ainja korra õitsmise ajemel mitu korda õitseb? Esimene käst, figidufekäst, mis esivanematele paradüüsis anti, peab uueste ja hoopis uues ning jügam-tõsises mõttes esimeseks käsuks jaama. Tulewase põlwe pühadus ei tohi mitte enam selle küljes rippuda, kudas wanemad oma jugulise elukorra sisse on seaduud. Wanemate eneste kohta ja ühes sellega kaudselst ka nende lapse kohta on igakord wäga tähtjas, mis kaks inimest oma armastusest teewad ehk mis armastus kahe inimesega teeb: kas ta neid ülendab wõi alandab. Wiimane küsimus, niisama kui usuküsimus, jääb ikkagi wanemate era-asjaks ja jeltskonnal ei ole asja selle sisse tungida, waid jeltskonna otjustuse alla käiwad ainult need mõjud, mis selle ühenduse tagajärjel laste kohta ilmfiis on tulnud. Uute olemuste kohta awaldad uus jeltskond nii waljuid nõudeid, et see, mida wana moral weel kõlwatusjeks nimetab — nimelt, et kõik juguline eetika lapse pärast olemas peab olema — tulewikus kõigile tuttawaks tarwitusetõeks jaab. Eks ole meie ju omal ajal patuks lugenud, mõtelda, et maa ümber päikese liigub, ja kas ei jaanud see mõte aja jooksul kõigile igapäewajeks tuttawaks tõeks?

Nagu igas teises moraliküsimuses, nii seijab

ka suguelu-küsimuses üleüldine inimesemõistus ikka selle eetika poolt, millel minewikus tõeste wääratus oli, kuna ta uue, walminewa eetika vastu alati waenulik on. Näituseks, oli kord aeg, kus isikliste kajude peale põhjenedu abielu iga mõistliku inimese poolt wäga kõlbliseks peeti, kuna praegu waewalt inimest leidub, kes jeda awalikult ütelda mitte ei hābeneks. Maeterlinck'il oli täis õigus ütelda, „et kõige käremeelsemad olewiku aated midagi muud ei ole kui tulewiku üleüldine inimesemõistus, ja sellepärast on igaühel, kes jeda teab, õigus nõnda rääkida ja teha, kui oleks tema paleus juba enamuse paleus, sest et see tingimata tulewase enamuse paleuseks jääb“. Praegu weel mõistab enamus neid hukka, kes enne abieluse-astumist armastusejumala templi ettekotta sisse astuwad. Kuid just noorjugu, kes ilma armastujeta abielu kõlwatuseks peab, peab tarwilikuks eestjoast läbi minna, et wast sel teel kõige pühamasje paika, elupikkusesje armastusesje, peajeda. Ta peab kõlblisemaks effimise korral tagasi pöörata, kui ilma armastujeta teineteise kõrwale elama jääda*).

Kui abielust lahkumine kergem oleks, j. o. kui jeaduslik lahkumine ühe abielu-poole joowi järgi jündida wõiks, siis ei oleks neil ülemalnimetatud wabadel „katse-abieludel“ õieti mingit õigeksmõistwat põhjust. Kuid praegustel tingimistel lähewad mõistliku inimese arwamised

*) Suur Inglise luuletaja George Meredith pani omal ajal ette, et iga abielu 10 aasta pärast lahutatuks tunnistataks, kui abielu-paar jeda ühendust uuenkada ei joowi. Seda mõtet peab meie aja „kõblane“ kõlwatuks. Siiski põhjenedu ta jūgawa inimesetundmise peal, ja wõib olla, et tulewiku mõistus selle mõtte tarwilikuks tunnistab.

abielu-küsimuse asjus tulewiku kõlbluse-õpetusega ühte. Kuna üleüldine inimesemõistus praegusel ajal abielu lahutust kõlwatuks loeb, tõuseb kolme sugupõlwe järele kahtlemata see mõte maksuwusele, et suguline kooselu ilma armastuseta kõlwatu on.

Et wäga tihti paljas firgline tundmustemäng armastuseks tembeldatakse, sellest tulebki siis, et nõndanimetatud waba armastus praeguse aja sugueluse palju sündmatat, kõlbmatat, kergemeelset ja halastamatat on wõnud. Iseäranis, mis laste eest wastutamisesse puutub, siis on waba armastus selles asjas rohkesti patustanud. Teisest küljest on noorsugu, niihästi meeste- kui ka naisterahwad, igasuguste armastusliste katjesammudega suguelus ka suure hulga uut elutarkust kogunud, millel edaspidises kõlblises edenemises oma jagu tähtsust on. Igatahes ei pruugi karta, et liig paljud seesuguste katjesammude peale täie teadwusega wälja usaldaksid minna, nii et sel kombel täielik pööre suguelus wõiks sündida. Reformide poole püüdwate jõudude ridades leidub wast ainult sadasid sajatuhandete alalhoidliste jõudude wastu. Ja see on hea, sest mitte järsk pööre, mitte rewolutsion, waid ainult ewolutsion loob uued, paremad kombed.

Uude uute elunähtuste hulgast, mis meie aja wabamate kommete tagajärjel ilmiks on tulnud, mõtlen siinkohal ainult neist nähtustest juttu teha, millel ema ja lapse kohta tähtsust on.

Ikka harwemine tuleb ette, et haritud naisterahwad meesterahwast, keda nad oma lapse ijaks ei joowi jaada wõi jelleks küllalt lugupidamise-wää-

rilijeks ei tunnista, armastama hakkasivad. Noored naisterahwad hakkawad ikka tõsijemalt tühise kirgedemängu, ajutise armutuju ja armastuse wahel wahet tegema; ühe sõnaga — armastus omandab neis ikka enam loomusunni kindlat kaju. Ja nii on siis jelles, mida nüüd kõlwatusjeks nime-tatakse, wägew tume edenemisetung tegew — tung uut luua. Et aga kultura enesele ülesandeks peab tegema loomusundisid juhtida ja tumedatest, pool-udustest tngidest ning tunnetest uut mõistust luua, siis peab kõlbluse-ewolutsionis uus põhjusmõte sihi rajama. Minule on iseäranis tähtjas selgeste ja kindlaste ära määrata, mis ma selle uue põhjusmõtte all mõistan. Sest nagu nõrga karakteriga inimene ennaft alataja rõhujateft ümber piiratud arwab olema, niisama arwawad nõrga ajuga inimesed igal pool „nooresoo wõrgutajaid“ nägema. Ma tean küll, et noortjugu suurem juht, kui mina olen, nimelt juur saladusrikas elu „wõrgutab“. Mina aga ei taha oma selge tõetunnistusega sellele nooresoole mitte warjajaks olla, kui tema, mind juhtijaks wõttes, endale mitte elu-ülendawat teed ei leia, waid niijugustele radadcle astub, mis inimesesoo edenemisele otse hädaohtlikuks wõiwad jaada.

Ma olen täieste julge, et ewolutsioniline ilma-waade praeguse kristliku Europa juguelu-eetika mitmes tükis ümber hindab. Kuid meie ei wõi jeda täielist ümberhindamist mitte ära oodata, sest et just siin, kus asi emasse ja lapsesse puutub, kõlblistes mõistetes kuulmata segadus walitseb, nii et siin wähemalt ühte juhtiwat kõlblist ewolutsionilist põhjusmõtet tarwis läheb.

Nõuded, mis ma siin ette tahan tuua, on kõik

ükssteisega loomulikus ühenduses ja põhjenedad kõik järgmise kõlblise evolutsionilise põhjusemõtte peal; jeltskonna kohused ja nõuded hakkavad sealt peale, kus kaks inimest uut elu sünnitavad, kuid neid nõudeid ei pea milgi tingimisel selle küsimisega ühenduses se teatama, kas need inimesed abielus on või mitte.

Minu esimene nõue põhjenedab vajaduse peal — tulerastes lastewanemates wastutusetunnet äratada. Ta seisab selles, et kuwendat kasku nooresoole selles wanaduses, kui ta leeris käib, mitte õpetaja ei seletaks — kes ju kui kristlane neile seletama peab, et abielu wahapiiriks karste ja mittekarste elu wahel on — waid arst. Nooremehel peab meesarst, neiuale naisarst põhjalikku juhatust juguelu asjus andma. Nad peawad juguelu pühaid ülesandeid noorte inimeste hinge põhja istutama ja neile ühtlasi kõik need tagajärjed, mis liiderlik ja kõlwatu elu nende lastele kaasa toob, selgeks ja arusaadawaks tegema. Arsti ülesanne oleks siis nooresoole esimest tähtsat juguelu-eetikalist kasku kätte õpetada, et „ainult see armastus puhas on, mis tundmuste läbi hinge ega ka tundmust ei peta“.

T e i n e kask on järgmine:

Ainult niijugune armastus pühendab abielu ja ilma temata on iga abielu pühenduseta.

R o l m a’s kask oleks:

Ka see puhas armastus ei anna meile järeלטulewa soo muretsemiseks. iseenesest weel mitte õigust, kui inimesed kehaliselt walminud ega terwed

ei ole, täielikult ning tõsijelt kõike wastutust enda peale wõtta ei soowi ega wõi.*)

Minu teine nõue seisab selles, et senikui praegune walitus uut abielu-seadust weel mitte wälja pole töötanud, lihtne, kuid siduw abinõu peab leitama, mis lastewanemaid laste eest wastutama kohustaks. Seda abinõu oleks hõlbus seeläbi jaada, et üks wanade germanlaste õiguline pruut uueste tarwitusele wõetaks, pruut, mis weel praegu Rootsis seadusena maksmas on, kuigi ta elus küll tarwitusest peaaegu kõrwale on heidetud. Mimetatud seadus on järgmine: kihluste ajal annawad niihästi peigmees kui ka pruut seletuse, et nad kihlatud on ja jeda kahe käemehe poolt finnitada lasewad. Kuigi siis laulatusekomme hiljemine täitmata jääb, siis tunnistatakse ometi lapsed, kes peale kihluse sündinud, abielus sündinud lasteks ja on seaduse ees wiimastega üheõiguslised.

Peaks üleüldiseks kombeks saama, et faks isikut, kes endid armastuse sidemega ühendada tahawad, eneste wahel niisuguse kontrahi maha teeksiwad, mis neile isiklikult küll täie wabaduse jätab, aga kohused laste wastu mõlemate kanda jätab. Sel

---

*) Paljude, ka minu poolt ennemalt tehtud ettepanekute wastu, et abielusse-astumise juures arstline terwisetunnistus nõutaw peaks olema, on mitmed minule tutwad arstid seletanud, et arstile, kes oma kohuseid korralikult täita tahab, tihti koguni wõimata on seesugust tunnistust täie wastutusega anda. Ja kuigi arst jeda teha peaks wõima, mis takistaks siis neid inimesi, kes südametunnistuse peale rõhtu ei pane, wäljaspool abielu lapši ilma toomast? Pealegi on abielusse-astumise teeld armastajatele, kes küllalt hoolikad on, et terwislistel põhjustel lapsesaamist ära hoida, kuna neil jellepärast mitte tingimata tarwilik ei oleks endid armastusest lahti ütelda, liig wali nõudmine. Siiski peaks komme, enne abielusse-astumist enese terwise-seiujukorda arstlikelt läbi katsuda lasta, üleüldist tarwitust leidma.

teel kaotaks wahetegemine abielus ja wäljaspool abielu sündinud laste wahel aegamööda ära. Meeste- ja naisterahwa kohta peaks see kontrakt suguelumorali otsekoheseks nõudeks olema. Naisterahwale jääb sel teel tema ema-õigus täiel mõedul alale, kuna ijal tema mõju sel määral alale jääb, kui palju ta seda armastusega ja ustamusega ära on teeninud. Et kohusetundmata inimesed endid selle peale vaatamata oma kohustest wabastawad, seda ei juuda ka praegune abielu takistada. Igatahes oleks niisugune määrus suur samm edasi, iseäranis kui tähele paneme, misugune segadus praegu isakohuse mõistes ja temast arusaamises walitseb.*)

Sel pool juba kord nimetatud leeriõpetus ja seaduslikud kontrahid tuleksiwad weel ühe nõude poolest täiendada, millest ma juba kord oma kirjatöös „das Jahrhundert des Kindes“ juttu olen teinud ja mis pärastpoole mitme teise poolt ette on pandud. See nõue oleks: naisterahwaste kohta peaks õppusekohustus maksmaks tunnistatama, nimelt sellesamas wanaduses, kus meesterahwad sõjawäeteenistuse kohusid kannawad.

See üheaastane üleüldine õppuse-siseseade lükkaks noorte naisterahwaste abieluse-astumise mõneks ajaks edasi ja jätaks neile mahti endid just selles wanaduses, kus nad peaaesjalikult suguelu-tüsimustega tegemist teewad, abielu tarwis ette walmistada. Tihti on ju noor naisterahwas nimelt

*) Nimetatud kontraktide tarwis peaksiwad trükitud kirjaka-
wad jaadawal olema. Kummagile kontrahitegijale kui ka kummagil,
käämehele peab kontrahist üks eksemplar jaama, mida alal tuleb
hoida. Kontrakt peab isakohuste tunnistajaks olema, sel juhtumisel,
kui meesterahwas wastutunnistust tõenduste ega wandega selgitada
ei juuda.

jelles wanaduses juba armastuse wõi kihluse tagajärjel tulewaste kohuste äratundmiseks kõige enam wastuwõtlif. See aasta, mis meesterahwaste sõjawäe-teenistuse aset täidab, peaks jelleks ära tarwitatama, et naisterahwast mõistlikule majapidamisele ette walmistada, teda terwishoiu ning haigerawitsemise põhjusnõuetega ja iseäranis lapse kehalise ja hingelise kaswatusega tutvustada. Teorialiselt peaks see õppusekohustus kõigi tütarlaste kohta käima, praktiliselt aga — nagu olud seda nõuawad — teatud arwu kohta.

Minu neljas soov on juba rahwa teadwuses aset wõtnud:

Igale emale peab võimalikuks tehtama teatud aja jooksul enne kui ta pärast sünnitamist puhata ja waba rawitjuse osaliseks saada, üks kõi kas selleskohases asutuses wõi oma kodus. Mitmed ristiusu-eetika poolehoidjad ei taha wallalisi emasid selle õiguse osalisteks tunnistada. Kuid nende fanatikeste arv jääb iga päewaga vähemaks, ja wõib ütelda, et see nõudmine juba nüüd iseenesest arusaadawaks loetakse.

Seda hulljulgem näib minu wiies ettepanek oleme, mis järgmine on: naisterahwad, kelledel 1) arsti poolt tunnistus tarwiliste teadmiste üle, 2) kihlusekontraht ja 3) üleüldise õpiaja läbitegemise tunnistus ette näidata on, wõiwad emapreemiat saada, s. o. abiraha, mis nelja lapse kaswatamiseks kolme esimese aasta jaoks määratakse.

Lastekaswatamise abiraha tohiwad aga ainult need emad saada, kes a) ise oma laste eest hoolt soowiwad kanda ja neid ise mõtlewad kaswatada, b) kelledel tarwilik aineiline jõud puudub ja c) kes

jellekohase lastekaswatuslise walitjuje-ajutuse ülewaatuse alla tahawad heita.

See ülewaatus näitab meie aja emadele küll niisama hirmutaw olema, kui jeda wabriku-inspektorige amet omal ajal tööandjatele olema näitas. Kuid ta on meie ajal niisama tarwilik ajutus, kui wiimanegi. Wõib loota, et nad tulewikus mõlemad üleliigseteks muutuwad!

Põhjuskapitali jelle riiklise abiraha tarwis wõiwad järgmised sissetulekud anda: 1) Progressiwline pärandusmaks, mis kõigi kohta maksew oleks, ja kui pärandajal lapsi ei ole, siis kuni pool oja tema pärandusest, ja 2) laste isade peale pandaw maks, mis niisama sissetulekute järgi progressiwline oleks ja mida iga aasta iga isa iga lapse pealt kuni ta tahesjateistkümnne aasta wanaduseni maksab. Kaswatus-abiraha tuleb oma suuruse poolest kogukondliste olude kohaselt kindlaks määrata ja maksetakse, niisama kui nurganaiste rawitsemiseks määratawad maksud, põhjuskapitali-walitjuje poolt wälja.

Iseenesestki mõista, wõib isa soowi järgi naisele ja lastele iseäralist abi anda, kuid tal ei ole woli, nagu see siamaani on olnud, ennast oma kohuste täitmiselt lihtsalt kõrwale hoida wõi ainult pisukest abiraha määrata.

Praegune seltskondline kord annab warata meesterahwastele — iseäranis kõrgemast seltskonnast — ainult harwa luba armastuse järgi warakult abielusje wõi armuühendusesse astuda, milles nad isaõnne leida wõiwad. Neil jääb walida täielise tagasihoidmise, tütarlaste wõrgutamise, prostitutsiooni wõi lõpeks sigiduseta

armastuſe wahel. Miſpärast ei wõta kodanliſteſt ringfondadeſt nooredmehed jedajama abinõu tarwitufeſe, mida tööliſed tarwitawad — wõitluſt tööpalga kõrgendufe kaſuks? Miſpärast ei ühine nemad, et eneſtele töö wäärtufe kohast üleſpidamiſt nõuda? Niikaua kui nad kannatlikult pealt waatawad, kudas nende paremad eluaaſtad möõda lähewad, ilma et neil wõimaluſt oleks oma elu perefondliſelt ſiſſe jeada, jääb kõif wana wiifi. Minult ühinemiſe teel wõib praegusteſt tingimiteſt edu poole jõuda. Teiſte ſotſiaſete olude ſeas on ka jelles tiikis muutuſt loota. Minu nõuded käiwad praeguſe ſeltſkonna-korra kohta, aga wäga wõimalik, et nad ainult tulewikus, uuel ſeltſkonna ſiſſejeadel, elujõuliſteſs jaawad.

*

*

*

Getähendatud emapreemia määramiſe juures tuleb, iſeeneſteſtki mõiſta, kõige pealt abieluſs olijaid naiſtööliſi ja wäljaspool abielu ſeiſwaid emajiſid meeleſ pidada. Praeguſel ajal on ühe kui teiſe liigi naiſterahwasteſt ainult harwa wõimalik jõna tõſſiſes mõttes emadeſs jaada. Emapreemia annab neile wõimaluſe oma lapſi rinnaga toita, nende eeft hoolt kanda ja laſte eſimeſte kolme aaſta, kui nende kaſwamiſeſs kõige tähtſajama aja jookſul ennaſt nendeſe pühendada. Hiljemine wõiwad need emad jälle oma endiſt ametit edaſi pidada wõi uut tööd leida, kui iſal mitte wõimalik ei ole, riigi aſemel, teda teeniſtuſetöõſt wabaſtada. Et ema-armaſtuſe kõrwal niſſamuti ka iſa-armaſtuſ olemas on, ſiis wõib ju küll kindlaſte loota, et iſa ſe da ema, kelle wäärtuſt ta laſte

kaswatuje kohta tundma on õppinud, niikauaks emakohust täita lasseb, kui see isa wõimuses seisab *).

Muidugi on peale selle weel palju teisi asutusi tarwis, mis emakohusid peakswad täitma, nimelt sel puhul, kui ema tööd mitte maha panna ei soowi, niisama ka ema haiguse wõi jurma korral ja, lõpeks, kui ema lapse kaswatamiseks koguni kõlbmata peaks olema **). Üleüldse aga jääks siis, kui minu ettepanek maksma hakkaks, terwe rida juba tegewuses olewaid ja plaanitjetawaid asutusi üleliigseks ***). Kõigi

*) Ngatahes peawad naistööliised jelleks hoogu andma, et kogufondliised asutused ühise kõõgi ja ühise laste-mänguplatšiga elumajad siise seakswad; muidu koormab kahetordne töö, wabritus ja kodus, neid ülemäära ja wäiksed lapsed jääwad hooletusesse.

***) Need asutused peakswad aga kõik, niipalju kui wõimalit, perekonna laadi olema. Austrias on Lydia Wolfering järgmise süstemi läbi wiinud: mõistlikud ilma lasteta abielu-paarid wõtawad wäikse oja wanemateta lapsi oma hoole alla kaswatada. Seal hulgas on pois- ja tütarlapsi igas wanaduses, nii et siin kõik tingimised jelleks olemas on, et wendade ja õdede wahel, nagu perekonnas, wastastikune armastus ja sõprus wõikswad walitjeda. Tõsine hoolitjus laste eest on aina wäikses ringkonnas wõimalik; ja isegi üksna kehtpäraline kodu on lastele palju kasulikum, kui kõige toredam suur kaswatusasutus oma kindlakawalise tegewusega, kus aga lapsed jüdamlujeta üles kaswawad.

***) Sjeigi need ristiusu-eeitika poolehoidjad, kes wäljaspool abielu sündinud laste kannatusi heaks hoiatusjeks ja nii siis oma morali kohta tulustaks peawad (näit. B. Förster), ei salga mitte, et neid lapsi ikkagi mitte suiwa waejuse ja wiletsuse ohwriks ei wõi anda. Mõistlik inimene ei saa mitte waitides jarnastest teadetest mööda minua, nagu need, mida Dr. Max Fleijchmanni wäljaspool abielu sündinud laste eest hoolitsemisest rääkides ette toob. Dr. Fleijchmanni teadete järele sünnib Sakjamaal iga aasta 180.000 last wäljaspool abielu. Kaks kolmandikku neist lõpetawad oma elukäigu wangi- ja hullumajas. Ühetja kümnenadikku kõigist elututjelistest kurjategijatest on wäljaspool abielu sündinud. Ja see ei ole — ütleb Dr. Fleijchmann — mitte nende loomuomadus, sest armastuse-lapsed sünniwad niisama heade, sagedaste isegi paremate loomuomadustega ilmale, kui abielu-rahwa lapsed. Ainult tarwilise hoolekandmise puudus, mis wäljaspool abielu sündinud laste kohta filna paistab, on nende kurbade ideaşjade peapõhjus. Aga hoolekandmise puuduse' peapõhjus, on oma-kord jälle wana eelarwamine, mis wäljaspool abielu sündinud laste kohta jeltskonnas walitjeb!

nende asutuste pealt, mis ema ja lapse tarwis nüüd olemas on, nagu: finnitus emaks-jaamise puhuks, imewate laste kodud, warjupaigad, ema- ning lastehoiukohad, paranduseasutused jne., wõiks otsekoheselt teel emade kaswatuse ja emapreemia jaoks nii mõndagi järele jääda.

Kui aga weel seda tähele panna, mis kaudsel teel neist wäljaminekuteft üle jääks, mis nüüd waeste-, haige- ja wangimajade peale wälja lähewad, kuna neid asutusi nüüd suurelt jaolt sellepärast waja läheb, et emadele wõimataks tehtakse emadeks olla ja lapsed seeläbi hukka lastakse minna, siis jõutaks selgujale, et kuld, mis minu poolt emade kaswatuse ja emapreemiade peale soowitatud, õige rohket wilja kannawad! Ja kuigi minu ettepanekud täidesaatmiseks wõimatad näitawad olema, siis peab ikkagi hoopis uus, juur ja mõjuw abinõu üles leitama, mis lapsed emadele ja emad lastele tagasi annaks, kui ei taheta, et tidunemine wiimaks terve rahwa kohta häwitawalt mõjuks, et emad lastesünnitamise soowi ja wõimist kord-korralt ikka enam kaotaksiwad, et lapsed ikka enam koduta jääksiwad ja et inimesematerjal igasugu kõlwatuste all ikka enam ja enam rikki läheks.

Neid kulusid ei ole weel mitte numbrite waral ülesse arwatud! Aga kui seda tehtaks, siis kaaluksiwad nad kahtlemata need kulusummad üles, mis minu poolt soowitatud uuenduste peale wälja tuleksiwad anda. Need uuendused ulataksiwad rahwa juurteni ja ei korraldaks mitte ainult siin ja seal otste külses.

Seda tähele pannes, kudas praegune feltskond selle poolest korraldatud on, wõiks otjusele tulla,

kui oleks jeltskonna juhtimine nõrgameelsete käes. Emad ja lapsed antakse, kui nad kiriklikku abielu-pühitust ei ole saanud, elu wiletjustele ohwriks. Emad laialistest rahwa ringfondadest peawad perekonna ülespidamiseks leiba teenima ja lapsed hoole- tusesse jätma. Naisterahwad peawad hoopis ilma ettewalmistujeta elu kõige pühamate ülesannete ringisje astuma. Kõige parem ema seisab tihti kõige pahema isa woli ja meelewalla all. See kõik näib suurem hullus olema, kui et keegi raha wette pilluks, põldu kiwidega küllwaks wõi muud selle- sarnast teeks, mida hullumeelsuse tundemärgiks loetakse.

Niikaua kui ema ja lapse wahetord üleüldises kokkewõttes ainult era-asjaks loetakse, niikaua kui arwamine olemas on, et jeltskonnal selle kohta mingit huwitust ega mingisugusid kohustusi pole, kui ema ja lapse seisuford hoopis wäljakannatamataks ei muutu, — senikaua saame meie riigis elama, mis oma kõige suuremate wäärtustega — laste ihu ja hingedega, emade jõu ja südametega pööra- selt talitab, jeda mõtteta raiskab, et pärast kõigest sellest suure waewaga wähest osa peasta.

Suuremalt jaolt nõuab see peastmine uusi jõukulusid, nimelt kõrgemate kihtide naisterahwas- telt, kes hulga ühijusi asutawad ja siin kui eestseisuse- liikmed tihti oma otsekohejed perekondlised kohused ära unustawad — et mõningaid uusi paikajid wana, fulunud riide peale lappida!

Ja kudas wõikswadki nad seal tõsiist olulist parandust joetada, kus ilma majanduslike elu põh- jaliku ümberloomiseta midagi paraneda ei wõi! Aga et uusi jotsialseid olusid luua, selle tarwis peab

majanduslike elu ümberloomine uue waatega elu peale käsikäes käima!

Siamaani on rahwamajanduslike elu peapunktiks warandusline küsimus. Kõik jõud kulutatakse selle peale ära, et võimalikult suuremat tööjaaduste hulka, suuremat warandust ja rikkust saada.

Uga tuleb aeg, kus rahwamajanduses järgmine küsimine esimesele kohale tekib: kudas oleks meil võimalik inimesematerjali alal hoida ja parandada?

Suguelu peapunktiks on alles praegugi veel kõlbluseküsimus, nii siis see küsimus, kudas inimesed oma nõuete ja ihade üle võimalikult rohkestes walitjeda mõikswad, ja sellele ülesandele ohwerdatakse kõik kõlbline jõud. Kuid tuleb ka aeg, kus selle esimese kõlblise ühiselulise ülesande ajemele uus küsimus ilmub: kudas oleks meil võimalik oma uut inimesematerjali alal hoida ja parandada?

* * *

Paljud, kes peale kannatuste, korratuste ja segaduste, mida uus „kõlwatus“ sünnitab, midagi muud näha ei soowi, teekswad hästi, kui nad looduse kewadist ärkamist weidi tähele paneekswad, jeda ärkamist, kus jurew ja tärkaw elu kõige lähemas ühenduses seisawad. Ja selles, kes wast kindlal arwamiselon, et kultura loodust ülendama peab, wõib juhtumise korral kahtlus maa wõtta, et kas need abinõud, mis siamaani tarwitusel on olnud, õiged wõi igal juhutumisel õiged abinõud on olnud. Wõib olla, et ta eneselt küsiks, kas ei peaks meie, inimesed, selle ajemel, et eneste peale kui „loodusest ülemal

seiswate waimude“ peale waadata, loodust alandli-
fult uurima ja ilma uhkustamijeta endid tema osana
tundma. Wast omandaksime meie siis uue wa-
gaduse, wagaduse, mis ka „waimlise ajaloolise are-
nemise“ peale niisugust mõju peaks awaldama, mil-
lest mõttetargad weel undki ei näe! Meie olemegi
juba teel selle uue wagaduse poole, kuigi tema
kuulutajaid ja prohweisi weel wõrgutajateks ja
unistajateks hüütakse.

1908. aasta mailkuul olin ma Tirolis mäge-
des. Seal juhtusin ma ühte mälestusesejammast
nägema, mis tõeste hoopis iseäraliselt mõtlema
pani! See ausammas oli ühe inimese mälestuseks
üles seatud, keda omal ajal petiseks ja narriks
peeti, sest et ta palju niisugusid asju plaanitas, mis
waheajal täide on läinud, kõige pealt aru pidas,
kudas lõuna- ja põhjapoolseid maid Brenneri kit-
saste kaudu raudtee abil ühendada. Nüüd käi-
wad igapäew raudtee-rongid kõrgustikust mööda,
kus Friedrich List'i mälestusesejammast seisab, sealt,
kus ta — wõitlustest haige ja täis meelekibedust —
oma elu lõpetas!

Majanduse- ja kõlblusjewallas näeme meie aga
alles niisuguseid mäe-ahelikka, mida weel sillad pole
ühendannd, mäe-ahelikka, mis mõtetes mõlkuwate
kaunimate kohtade kättesaamist takistawad ja mida
nüüd ainult wähesed, saatuise pailapsed, näha ja sealt
läbi rännata woiwad. Aga ka nendeist mägedest
raiutakse ükskord tee läbi ja ka nende teed silluta-
takse ära, et paljud sellele oodatud maale wõik-
wad rännata, kus õhk pehmem ja õrnem ja kus
juurem küllus elab.

Selles tulewiku-ajajärgus ei jää töotuse ja

lunastuse helkiw täht mitte ainult ühele ainjale lapjukesele, jõimes olevale lapjukesele, jarama. Ei, jeda Hommikumaa tähte jaame meie iga hälli kohal jaramas nägema, kus wastutuswalmis armastus sugupõlwele lõpmata ahelikusse uue liili juurde on lijanud!

* * *

Kui luuletajasõna õige on — ja ta on õige — et ema elu, sellest ajast peale, kus ta emaks saab, alaline kannatamine on, siis tuleb siin wahet teha jüüta ja oma jüü läbi tekinud kannatuste wahel. Wiimased kannatused kasvawad jeda mööda, mida wanemaks lapsed jaawad. Just meie ajal, kus nooresoo wäljaastumise-julgus — iseäranis armastuse asjus — uusi eluteesid otsib, peawad wanemad, ja siin peaaesjalikult emad, rohkestes kannatama. Need kannatused seisawad aga wanade kasvatusaadetega lähedas ühenduses. Keegi mystikus*) seletas mulle kord, neli ewangelistisümboli — lõwi, härg, kottkas ja inimene — olewat inimese edene- mise jügewamate saladuste aimdusest kiskajal tekkinud. Kui palju selles tõtt on, ei wõi ma mitte otsustada. Minule tuli ainult mõte pähe, et jee sümbol inimese kasvatuses paleusele wäga kohane on. Esimene kasvatusesjätk peab kõige pealt wäikse kiskja elaja looma, jest lapsele läheb jõudu, terwist ja tundmusi tarwis, et ta ennast kaitsta ja kindlustada wõiks, kui ta elus waatlemiste,

---

*) Mystikus on inimene, kes pühhas kirias saladuslisi mõtteid warjul näeb olema; üleüldse — inimene, kes kõige saladuslise poole hoiab. Dölkja.

proovimiste ja elutarkuse läbi wõitjaks tahab saada. Lapsel peab teatud piirides õigus jääma oma soovide järele käia; tal peavad soovid olema oma enese kohta, selle kohta, mis üksi tema isikule kohane on. Lapse, kui tulewase wõitja iseloomu tundemärgiks peab kõwa tahtmisejõud olema. Niisugune laps on kõige hinnalisem toode elule, aga ialgi mitte see igaweste „hea ja sõnakuulelik“ laps, kes ainult sellepärast hea ja sõnakuulelik on, et temas ülewoolaw siisu, tahtmine puudub, mis vastu panna suudaks, hea ja sõnakuulelik sellepärast, ettemal loowat mõtteleendu, mõtteid ei ole, mis autoriteedile vastu rääkida suudaksiwad. Üleüldse tuleb wastupanemise-wõime peale kui eluwõimjuse tundemärgi peale waadata; ta on jeda niisama, nagu metsikuis wäga tihti terwe, tugewa elujõu tundemärk on. Kaswatuse juures peab mõistma sellele loodusejõule elukohaseid sihtsiid kätte näidata ja jeda kui kõrgemale arenemisele tõukawat jõudu tarwitusele wõtta, ei pea teda aga mitte maha suruma. Aga kui tihti eksiwad emad ja kaswatajannad just selles punktis! Laps jääb kas hoopis kaswatuseta ja hellitatakse ära, wõi tema omadused surutakse wana õpetuse nõudel maha, sest lastel ei olewat tahtmist: lapsed pidawat selle õpetuse järele aina sõnakuulelikud olema ja neid tulewat ainult witsjade waral kaswatada. Kui wähe on neid wanemaid, kes aru saawad, et last tema enese jõu kokkuwõttel ja wastutusel kaswatama peab, nii kaswatama peab, et laps ise enesele oma ilma aegamööda kätte wõidaks! Kõige selle vastu eksiwad wanemad, kes oma last hellitawad ja wõeriti kaswatawad, iga

tema soovivi täitma tõttavad, iga tööd tema jaoks tergeteks teevad ja teda iga kannatuse eest hoiavad. Kuid sellega loovad nad väikse, oma isetegewuses ja isiklikes elutundmises tugeva fikstja looma asemel, keda ometi iga emaloom kasvatada mõistab, eluka, kes söödikuks on jeltskonna keha küljes. Niisama vastuotsja oleks, väiksele fikstjale loomale ühtejoodu ainult sõnakuulmiseft ja ligimesearmastuseft jutlustada, jekt et see lapsesje — kui tema tervejõuliseks edenemiseks tarwisminewaid loomulikka nõudeid filmas pidada — ainult kurja südametunnistuse istutaks. Kõigis lapse ümbruskonna oludes on küllalt tingimisi olemas, mis teda otjekoheselt asjaolude filmaspidamisele, wastastikusele abiandmisele ja ümbruse nõuete kohasele tegewusele kaswatawad, kui aga laps ümbruse olude wastu liia hellitamise ja wõeriti hoolitsemise tagajärjel külmaks ei jää. Seaduse järgi, millele Wilhelm Busch järgmise sõnastuse annab: „hea inimene waatab alati selle järgi, kas tema naaber midagi paha ei tee“, muutub väikene fikstja õige ruttu kariloomaks, ilma et emad oma eitawa kaswatusewiisiga, oma igaweste keeldudega: „sina ei tohi, sina ei pea, sina ei wõi“ teda enneaegu teise kaswatusejärku pruugiksivad ajada.

Teine kaswatusejärk on see, milles laps wastastikuse awitamise seadust tähele hakkab panema. Selles järgus õpib ta jeltskonda, mis teda ümbritseb, oma enese jõuga teenima ja temaga raskusi jagama. Ühe sõnaga, siin õpib ta koormakandja woorusi tundma, siin peab väiksest metsik-olewuseft jeltskondline inimene wälja arenema.

Nüüd wõetakse wana kaswatusewiis jek sihil

kõhe käpile. Allaheitlik meel, enesetalgamine, nuri-
nata koormakandmine, alaline autoriteedikumarda-
mine — need on eesmärgid, millede poole kristlik
kaswatus tüürib. Tuntakse siis headmeelt, kui noor
kariloom walmis on arenenud, teadmistega, eksa-
mitunnistustega, kõlbliste põhjusemõtetega, usu-pea-
tükkidega — kõige sellega koormatud on, mis teda
kasulikuks ja austamisewääriliseks inimeste-selts-
konna liikmeks teeb. Kas ta ka inimesespoole uut
jõudu juurde toob, selle järele ei küsita. Temalt
nõutakse aina sõnakuulmist wanemate ja kooliõpe-
tajate, seaduste ja seltskondliste asutuste wastu,
ilma et sellest hoolitaks, misjagused need seaduste
ja seltskondliste asutuste sõnakuulmise mõ-
jud on.

Ka just nimelt see kaswatusesüsteem, mis pimedast
peast sõnakuulmist ja oma isiku ärasalgamist nõuab,
sunnibki inimesesjugu nõiaringsis ümber käima ja
takistab tema edasiõudmist. Iga uue põlwe rah-
was peab neid wanu ülekohtuseid nähtusi, eelar-
wamisi, eksimõtteid ja ebamäärusi ikka edasi kandma.
Ja kõige pahem on siin just see asjalugu, et kõige
selle kaswatusesüsteemi — kiskja loom inimese
sees ikka edasi elab ja sealt kunagi ei lahku. Kui
sel kiskjal mitte võimalust ei ole ühelgi muul teel
oma olemisest teada anda, siis walib ta harilikult
wanad teatud teed: kas militarismuse või bürokra-
tismuse, kapitalismuse või klerikalismuse (kirikluse),
kus wõimuhimu end mitmesuguste kaunite katete
all ilmutada võib.

Kas näeme meie siis tõeste ainult uut ratast
asjade igaweses ringjooksus, kui meie õitswat last
ema käte peal rõemuga terwitame? Kas ei pea

meie, hoopis selle vastu, lapses inimesesoo kõrgema arenemise töotust nägema, töotust, mis meid sügawalt liigutab ja meie hinge rõemuga täidab? Kas ei looda meie mitte, et see laps uutele eesmärkidele ja uutele kõrgustikkudele saab jõudma, et ta mitte ainult kiskjaks, mitte ainult kariloomaks ei pea jääma, waid et ta kord, oma tiibadega ehitud, wägewa kotkana wabal lennul ülesse tõuseb?

Alga selle asemel, et noortsugu tiibadega ehitada, riisutakse temalt juba ema süles, siis koolipingil ja ülikoolis julgus ja waba liikumise jõud ära. Nii muutuvad isegi need, kes kord unistades enestel tiibasid tundsiwad, kaswatuise ja ümbritsewa ilma rõhumisel kumbeorjuses wangitsewateks kariloomadeks ja seltskondlisteks koormakandjateks; wähemalt ei omanda nad iialgi seda waimuwabadust, mis inimesele luba annab iseenele südametunnistuse järele talitada, iseenele soovisid tähele panna, oma tiibadega endale wabalt teed rajada.

* * *

Kui siis aga uue põlwe rahwas ilmub, kes praeguse kombel tõeste uute sihtide poole püüab, kes autoriteetisid ei kumarda ja ainult selle järele käib, mis neile nende eneste waim nende rinnus ütleb — uus sugupõlv, kes paratamata mõistusekäsku mitte suust suhu edasi kantawatest lugudest ei leia, waid kes end ainult nende seaduste alla pae nutab, mida tema enese mõistus tõeks tunnistab, siis kaob wastastikune arusaamine noorema ja wanema rahwapõlwe wahel. Ainult need wähejed lastewanemad, kes ise kõik kolm edasiarenemise-astet läbi on teinud, kes ise sel teel täielisteks inimesteks on

saanud, wõiwad oma lastest aru saada. Just need wanemad teawad, kudas tarwis on oma laste jaoks elada, ilma et neil waja oleks oma elu nende eest ohwerdada. Nemad saawad aru, et wõimata on lastele suuremat heategu teha, kui et nad neid isiklikele, ikka edasipüüdwale, sõna tõsises mõttes inimlikele arenemisele wiivad.

Uga ka need wanemad peawad tingimata suure kurbmängu oma hinges läbi elama, sest et nemad ja lapsed ikkagi kahest isejugusest inimesepõlwest pärit on ja et wanemad asjata katseid teewad, nooreks jääda ja oma lastest täieste aru saada. Kahe põlwe rahwa wahel saab alati kuristik olema. Kuid selle peale waatamata wõiwad wanemad, kes tõeste oma ülesande kõrgusel seijawad, oma elus jeda traagikalist kokkupõrkamist eneste ja laste wahel tähtsal mõedul pehmenkada. Nad peawad nimelt sellest mõttest lahkuma, et lapsed — nagu wanemad üleüldiselt weel arwawad — ikkagi nende lapsed on ja selle tõttu wanemate aadete ja sihtide edasikandjad peawad olema. Hoopis selle wastu peawad wanemad selle mõttega harjuma, et nende lapsed oma armastuses, oma töös ja waadetes koguni teistel radadel saawad käima.

Senikui wanemad effekti-arwamisjel on, et laps — nende laps on, niikaua ei ole ema- ja isatunnete kultiweerimine weel mitte alganud. Ta ei alga enne, kui wanemad aru saawad, et nende laps terve inimesesoo pärast on ja et isa ja ema tema olemisest isiklikelt aina wähesel mõedul osa wõtawad. Wanemad peawad arusaamisele jõudma, et laps kõigi waremate sugupõlwele jaadus on ja et ta kohustatud on omalt poolt kõigi tulewaste põl-

wede peale mõjuma. Minult niijugused mõtted wõiwad wanemate kirglist walu wähenkada, mis sellest tuleb, et lapsed ise oma rada käia tahawad, ise elunähtusid katsuwad koguda ja et elu ise neilt aateid nõuab, mis wanemate omadest lahku lähewad. Aga kui wanemad oma lapsi täieliseks eromanduseks tahawad pidada, siis tuleb neil kordkorralt ikka juuremat hingepiina kannatada.

Kui palju kokkupõrkamisi wõiks igas perekonnas ära hoida, kui wanemad oma täiskaswanud laste tarwis ainult sõbralisteks nõuandjateks oleksiwad ja wasturääkimised ning nõuannete kõrwalejätmissed rahulikult ära kannataksiwad! Wanemad peaksiwad niikaugale jõudma, et nad ilma kibedusega nende wõimaluste peale mõelda wõiksid. Nad peaksiwad pealegi põhjalikule arusaamisele jõudma, et see kõik nii olema peab, et inimesesoo edeneamiseks just julgust, teisi mõtteid, uusi sihtisid tarwis läheb ja et kõike jeda uue põlwe rahwas andma peab.

Ja kuigi see, mis lapsed ette wõtawad, aina rumalus peaks olema, siiski peawad wanemad laste tarwilikkude kui ka möödapeasemata efektsammudega leppima harjuma, lihtsalt sellepärast, et lapse itegewus tema enese arenemiseks ja ühtlasi inimesesoo edasijõudmiseks tingimata tarwilik on. Kokkupõrkamiste arw wanemate ja laste wahel, kui isa ja ema, oma autoriteedi peale toetades, oma täiskaswanud laste wabadust kitsendawad, ilma et sellest kellelgi tulu oleks, ja kannatused, mis sellest tekiswad, peawad kõige wäheha mõeduni kahanema. Kui lapsed hukatusetele astudes oma armastajate wanemate nõu mitte kuulda ei wõta, siis peawad

nad ka kõik oma tegude tagajärjed kandma, kuigi
jeda nähes isa või ema süda lõhkema kipub.

*

*

*

Kõike, mis üteldud, lühedalt kokku võttes peab
tunnistama, et ainult need wanemad, kes oma lap-
sest ümbruse ärawõitja, enese olemise eest võitleja
ja inimese soo ülesannete kallal töötawa kaastöölise
kaswatawad, lapse waimu lennujõudu kaitsewad,
temas mõttemõlgutamise-andi, aimamisewõimu, hinge-
wabadust alal hoiawad ja edendawad — ainult
need wanemad kingiwad inimese soole oma laste
näol tõsiheid täiewäärtuslisi inimesi.

Täiewäärtuslijeks saab inimene ainult
igatsuse läbi — kui tema rinnas kõrge igatsus ise-
enele järele, selle inimese järele asub, keda meie oma
kaunimatel waimu-ülenduste tundidel iseenestes ai-
mame, ja selle inimese soo järele, millest meie
nimelt neil tundidel unistame.

Ja sellepärast peab ema ja lapse wahetorrale
tema täielik tähtsus, tema täielik wastutus, tema
ülem pühadus osaks saama, sest et iga ema suur
sillaehitaja — pontifex maximus — peab olema,
kes oma lapse waral olewiku ja tulewiku — tõsi-
elu ja paleuse wahel asuwa kuristiku üle silda
ehitab.

„Teaduse“ kirjastusel

on järgmised raamatud ilmunud:

Damaschke, A. „Kogukondlise omavalitsuse ülesanded“. Tõestistanud cand. jur. K. Päts 350 lhf. suur; hind lihtkõites 1 rbl. Kohkete näituste selgitusel võetakse selles põhjapanenvas raamatus järgmised küsimused lähema mitmekülgsel arutuse alla: Haridusküsimus, Töölisküsimus, Keskseisuseküsimus, Maa-lijaväärtus, Kogukondline maa-omandus, Korteri-küsimus, Matruküsimused ja kogukondlised äriettevõtted. Lisa näol on raamatus ka Saksa kogukondlised programmid aset leidnud.

Kowalewsky, professor B. J. Piibel ja kõlblus, piibel ja teadus. Wenekelse II. trüki järel. 80 lehek., hind 30 kop. Minewal aastal kohtupalati poolt aresti alt wabaks mõistetud ja lühikese aja jooksul II trükis ilmunud. Argu keegi seda ülemalnimetatud raamatut lugemata jätku. Kooliõpetajatele, lastekaswatajatele ja wanematele tungiwalt soovitaw.

Kurat, tema sündimine, elu ja surm, on ilmunud. 96 lehek. 30 kop. Tellige kohe, muidu wõite ilma jääda.

Dodel, professor Dr. A. Talupojad, töölised ning õpetlased, 164 lehek., hind 40 kop., suures kaustas ja ilusal paberil. Raamat on viimase võimaluseni huvitav.

Büchner, professor Dr. Ludw. Võitlus elu eest. Ilusal kirjutuspaperil. Hind 30 kop.

Tolstoi, Leo. Minu pattutunnistus. Hind 25 kop.

Carneri. Meie aja inimene. Hind 40 kop.

Meie Matsi pilke ja nalja laulud. Hind 20 kop.

Hans Hädavares. Naljamäng 3 waatuses. Tõlkinud Th. Altermann. Hind 50 kop.

Kohtupidamine esimese riigivolikogu saadikute üle Wiiburi ülestutse asjus. Hind 30 kop.

Daiber, Dr. Kas teadus wõi usk? Hind 20 kop.

Daiber, Dr. Felix. Prostitutsioon. (Porduelu) tema arenemine ja praegune seisukord kõige maailma rahwaste juures 180 lehek. Hind 60 kop.

Strecker, Dr. R. Jumal ja kirik. Hind 20 kop.

Amerika Ühisriigid. Hind 20 kop.

Teesuse kummardajad. Hind 15 kop.

Riigitorra edenemine Lääne-Europas. Hind 15 f.

Mait Metsanurk. Uues korteris. Naljamäng 1 waatuses. Hind 25 kop.

Mändmets, J. Oma. Kurbmäng 4 waatuses. Hind 50 kop.

Waimutöö terwishoid. Opetus, kudas waimujõudusid tarastada ja suurendada, kudas iseäranis head mälestust saada.

Reinthal, J. Keiser Paul I. Hind 25 kop. II. trüff.
1908 a.

Henry George. „Sina ei pea mitte warastama“.
Hind 10 kop.

Saada igast paremast raamatukauplusest. Pealadu
г. Ревель, Kirjastuseühisus „Teadus“. Kes raamatute
hinna rahas wõi postmarkides saadab, sellele saadame telli-
tud raamatud kohe kätte. Postijärelmaksuga maksab 17 kop.
tallim.

